

Šebánek, Jindřich

Testamenty našich nižších duchovních feudálů do roku 1310

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1965, vol. 14, iss. E10, pp. [287]-301

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109418>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JINDŘICH ŠEBÁNEK

TESTAMENTY NAŠICH NIŽŠÍCH DUCHOVNÍCH FEUDÁLŮ DO ROKU 1310

Jak z nadpisu článku plyne, míním tu navázat na svou soubornou studii z r. 1956 o listinách našich nižších duchovních feudálů.¹ Ve smyslu časovém půjde o jisté (zajisté nepodstatné) její rozšíření ještě i na období korutanské, ve smyslu věcném naopak o velmi podstatné zúžení jen na testamenty těchto feudálů, tedy na skupinu listin určitého obsahu. Právě takových omezení je však třeba, má-li se ústrojně, to jest diplomaticky, dospět časem k plnému překlenutí rozdílu mezi obsahem a formou diplomatického materiálu, jež je jedním z hlavních předpokladů celého dalšího rozvoje diplomatické medievalistiky.² Testamenty, o něž jde, tvoří skupinu snadno přehlednou — zachovalo se jich jen sedm — a nadto ještě typickou. Jsou také (možno říci) před jinými listinami jak pro svou formu, tak pro svůj obsah blízké (kromě jiného především i jako pramen dějin středověké kultury u nás) vědecké specialisaci badatele, jemuž má být podán tento sborník. A na to bych tu chtěl položit zvláště důraz.

*

Čekám námitku čtenáře, že testamentů nižších duchovních feudálů je z našeho období dochováno přece podstatně víc než sedm. To je jistě správné, pokud míníme **jakákoli** listinná pořízení testamentární povahy, jichž byli tito feudálové původci. Situace se však změní, dodám-li, že náš zájem tu bude upřen konkrétně jen na **vlastní** jejich testamenty, přičemž slůvko „vlastní“ má hned dvojí význam. Příslušné právní pořízení musí být na jméno nižšího duchovního feudála vydáno, musí být dále „generální“, nikoli tedy jen „dílčí“ povahy. Připouštím hned, že mezi testamentem „generálním“ a „dílčím“ leckdy nelze najít pevnou dělicí čáru. Ale jediný pohled na nejrůznější testamentární formy v našem materiálu (bez omezení jen na odkazy nižších duchovních feudálů) nás poučí o tom, že existuje plynulost i mezi jednotlivými odkazy, prostými darováními, dědickými smlouvami atd.³

K celé této látce je také třeba přihlédnout, abychom si úvodem aspoň v nezbytné míře uvědomili její povahu, zejména pak také, jaké místo naše „vlastní“ testamenty v ní zaujímají. Snadno především zjistíme, že jen málokdy zachytíme zprávu o od-

kazu, který by byl určen výhradně, či jen také převážně, ve prospěch některého laika, tedy o odkazu, jehož skutečným a hlavním příjemcem by nebyl někdo z našich duchovních feudálů (nižších či vyšších). Vykládat to tak, že by u nás pro dobu, kterou se tu zabýváme, byly odkazy ve prospěch laiků něčím neobvyklým, by nebylo správné. Nevystačíme ani s domněnkou, že se snad prostě největší část takových zlistinění prostě ztratila. Na místě je spíše předpoklad, že odkazy ve všech formách byly u nás do r. 1310 pořizovány namnoze jen ústně. Důsledné aplikování metodického pojmu vztahu k listině⁴ na příslušnou látku pak jednoznačně ukáže, že jen u té části odkazů, které se týkaly aspoň převážně feudálů duchovních, můžeme vůbec počítat častěji s tím, že tyto odkazy byly v nějaké formě zlistiněny, a tedy i s dochováním příslušných zlistinění. Tyto formy zlistinění mohly být nejrůznější. Formulujeme-li věc v účelném zjednodušení, musíme počítat jednak s různými dosvědčeními o provedených odkazech, které mají formu paměti, nebo jsou vydány na jméno příslušných testátorů, nebo (do třetice) na jméno (s pomocí) osob jiných, totiž těch, jimž příslušelo právo odkaz vzít na vědomí, povolit či schválit. Případy kategorie třetí mají pak ovšem formu dosvědčení či potvrzení.

Odkazy jsou zásadně odleskem dispozičního práva testátorova ať už s celkem jeho majetku nebo s jeho částí. Rozdíl mezi laiky a duchovními je tu předem zásadně podmíněn tím, že první byli omezeni jen předpisy práva zemského (městského), druhí nad to ještě i předpisy práva kanonického.⁵ Z hlediska testátorů byl v prvním případě odkaz zájmem rodinným, v případě druhém si jej církve — ovšem ve svůj prospěch — přímo vymáhala, stojíc na stanovisku, že „intestatus“ je prostě „inconfessus.“⁶ Na druhé straně se ovšem světské feudálové dříve a plněji zbavují své závislosti na feudálním státě než feudálové duchovní. Vše to má ovšem vliv na to, kdy, v jakém počtu a ovšem i v jaké formě se setkáváme se zlistiněními odkazů jednak feudálů duchovních, jednak světských, respektive také měšťanů.⁷

Celistvé vlastní testamenty je možno považovat za nejvyspělejší formu zlistinění odkazů. Jednotlivé odkazy mají do jisté míry povahu dílčích zlistinění testamentů celistvých, zpravidla ústních. Tím, že duchovní feudál měl častěji přímý zájem jen o část odkazu feudála světského, možno vysvětlit, že celistvých testamentů světských feudálů se nám dochovalo v naší látce ještě o něco méně než celistvých testamentů feudálů duchovních. Konkrétně k výše už sumárně uvedeným sedmi celistvým testamentům nižších duchovních feudálů je třeba přičíst nejméně ještě jeden, možná že dva, biskupské.⁸ Proti těmto osmi, respektive devíti kusům je možno postavit pouze pět celistvých nám známých testamentů feudálů světských.⁹

Předkládám především jmenovitý, zatím prostý, výčet našich sedmi testamentů, který si sice nečiní nárok na to, že by obsahoval něco neznámého či i jen nesnadno zjistitelného, je však přece nezbytný, máme-li s těmito kusy konkrétně dále pracovat. Na první pohled také ukáže tento výčet dvě věci: že tyto testamenty pocházejí vesměs až z posledních 35 let předlucemburského období a že jejich počet ke sklonku tohoto období narůstá:

- A. 1275, srpna 28. (Praha). Testament Šalamouna, stálého vikáře Tobiáše, probošta pražského, orig. kap. arch. pražský (v archivu pražského hradu), registováno Reg II, str. 398 č. 956, Eršil — Pražák, Archiv pražs. metr. kap. I, str. 29 č. 60.
- B. 1293, února 17. Praha. Testament Jana, rektora kostela sv. Jiljí v Praze, orig. arch. domin. u sv. Jiljí (v SÚA Praha), registováno Reg II, str. 689 č. 1603.
- C. 1298. — Vyšehrad. Testament Bartoloměje, děkana kostela vyšehradského, orig. arch. kap. vyšehr. (v oper. správě SÚA Praha), registováno Reg II, str. 784 č. 1826.
- D. 1305, února 10. Olomouc. Testament Vernhera, scholastika kostela pražského, kanovníka olomouckého, s konf. formulí Jana, biskupa olomouckého, datovanou 1305, března 22. Pustiměř, orig. kap. arch. olomoucký (v olomoucké odb. Státního archivu v Opavě), registováno Reg II, str. 873, 875 č. 2017, 2022, otišť. CDM V, str. 179 č. 171.
- E. 1305, — . Testament Ortolfa, vikáře olomouckého, orig. jako v D, registováno Reg II, str. 891 č. 2967, otišť. CDM V, str. 175 č. 168.
- F. 1308, — . Testament Techoncia (Těchonce), kanovníka olomouckého, opis v olom. kopiáři kapit. sign. E I 28 fol. 87 z 14. stol., ulož. jako v D, registováno Reg II, str. 947 č. 2180 (bis), CDM VI str. 12 č. 15.
- G. 1309, července 8. Praha. Testament Vojslava, stálého vikáře pražského probošta, orig. jako v A, registováno Reg II, str. 949 č. 2186, Eršil — Pražák, 1. c. str. 38 č. 95.

Obrátme zadruhé na chvíli pozornost k vydavatelům našich sedmi testamentů. Půjde konkrétně o to, abychom se o nich zatím — řekl bych — rámcově, ale s přihlédnutím ke vsí dosažitelné látce (ne tedy jen snad na základě jejich testamentů) dověděli aspoň ta data, bez jejichž znalosti se nebude možno dále obejít. Povšechně především platí, že jde o duchovní hodnostáře vesměs vyšší, ale nestejně hodnosti (od děkana až po vikáře), vesměs pak o příslušníky kostelů buď v Praze či v Olomouci. I když dodám, že testátor D je vlastně olomoucký a nikoli pražský, vede zajisté Praha nad Olomoucí počtem testátorů. Rozhodně však vede také kapitulní kostel olomoucký počtem tří testátorů před všemi ostatními, včetně kapitulního pražského.

První dva z testátorů, Šalamoun a Jan, nejsou kromě svých testamentů už nikde jinde doloženi. Dost však aspoň u Šalamouna napovídá výše už zjištěný fakt, že byl vikářem pražského probošta Tobiáše, uvědomíme-li si, že je tu míněn pozdější vlivný, ba slavný biskup pražský Tobiáš z Bechyně. Jeho volby biskupské se však zřejmě už Šalamoun nedočkal. Protože se v testamentu výslovně říká, že k jeho sepsání došlo už za nemoci Šalamounovy, je pravděpodobné, že brzy po jeho datu byl už mrtev. Obdobnou situaci bude třeba předpokládat také u Jana, který tedy zemřel patrně ještě r. 1293. U posledního z našich testátorů, Vojslava, je (pokud jde o jeho společenské postavení) možná podobná úvaha jako u Šalamouna. Děkan, jehož byl vikářem, je dobře známý Petr Angeli, přední notář Václava II. i jeho nástupců včetně ještě i krále Jana,¹⁰ který později dosáhl v Olomouci i stolce biskupského.

Protože v testamentu Vojslavově se výslovně říká, že byl sepsán ještě za dobrého zdraví testátorova, nelze vyloučit (a potud je situace nová), že by náš Vojslav mohl být totožný se stejnojmenným děkanem pražským, připomínaným v letech 1322—1324.¹¹

Celkem pevně se lze zachytit u třetího z našich testátorů, u vyšehradského probošta Bartoloměje. Přikloníme-li se k dosti pravděpodobné domněnce, že vyšehradský kanovník, připomínaný poprvé už 13. prosince 1252,¹² pravidelněji pak mezi lety 1264—1282 jako vyšehradský kanovník, je totožný se stejnojmenným děkanem vyšehradským, doloženým v letech 1284—1300,¹³ lze jej sledovat takřka po půl století. Testament byl i v tomto případě psán výslovně ještě za zdraví testátorova, čemuž dobře odpovídá to, že o novém děkanu vyšehradském je zpráva až z r. 1302.¹⁴ Bohužel je testament Bartolomějův na rozdíl od všech ostatních potud málo vydatný, že je tu určen jen vykonavatel testamentu, není však pověděno, co se odkazuje a komu se odkazuje.

Ze zbývajících tří testátorů, patřících už vesměs kostelu olomouckému, je účelné na prvním místě uvést vikáře Ortolfa, o němž jsou zprávy počínajíc rokem 1286.¹⁵ Svůj testament (E) dal sepsat — podobně jako Bartoloměj a Vojslav — ještě výslovně za dobrého svého zdraví, bezpečně se pak dovídáme, že jej také ještě přežil nejméně o 13 let. Z roku 1318 dochoval se totiž další, druhý testament Ortolfův (E 1),¹⁶ k němuž tu musíme ovšem také přihlídnout. Zásadní novota E 1 u srovnání s E spočívá v tom, že tu přibyl jako spoluvydavatel testamentu kolega Ortolfův v úřadě vikáře a zejména také v držení hospodářství ve vsi Drozdovicích, který se jmenuje Sidlinus, tedy patrně Židlín. Co je nad to v E 1 nového, je do značné míry jen důsledek takto vzniklé nové situace. Souvislosti mezi E a E 1 zůstávají přitom namnoze velmi těsné, E 1 je z E *mutatis mutandis* z velké části opsáno. Závislost je tak značná, že na jednom místě písař E 1 dokonce opomenul provést potřebné přestylování.¹⁷ Na druhé straně jednotlivá ustanovení byla v druhé redakci přece jen také změněna. Nicméně — a to musí být také zjištěno — E 1 na E nikde výslovně nerevokuje, nebere je na vědomí ani tam, kde mohla vzniknout pochybnost, které ustanovení vlastně má platit.¹⁸

Na řadě je nyní kanovník Těchonec, o němž je listinných dokladů víc než o kterémkoli z předchozích testátorů. Jisté je, že už roku 1276 byl vikářem olomouckého kostela a že se roku 1284 objevuje poprvé mezi olomouckými kanovníky.¹⁹ Zda svůj testament F dal napsat, jsa ještě zdrav, se v něm tentokrát neříká. Přežil jej však s největší pravděpodobností ještě o plných pět let, během nichž (konkrétně v letech 1312 a 1313) vydal ještě dva testamenty další (F 1, F 2), které se nám — a to dokonce v originále — rovněž zachovaly.²⁰ Teprve třetí jeho testament (F 2) datovaný 8. listopadu 1313 vznikl patrně *in articulo mortis*. V textu jeho se to sice neříká, ukazuje na to však skutečnost, že k 14. listopadu je o smrti Těchoncově zápis v olomouckém nekrologiu, po roce 1313 pak už není nikde v listinách doložen.²¹ Úroda testamentů Těchoncových nabádá ovšem ke srovnání jednotlivých jejich

redakcí. Výsledky jeho lze shrnout asi takto. Znění F, F 1 a F 2 vykazují sice některé zcela jasné stylistické souvislosti, po stránce věcné se však liší velmi podstatně. Na rozdíl od případu testamentů Ortolfových sice tentokrát revokuje F 1 na F a F 2 na F 1, jednotlivé redakce nejsou však stylizovány ani tentokrát tak, aby všude bylo jasno, co platí a co bylo zrušeno. Nový je také motiv vzniku F 1 a F 2: vydávají se výslovně proto, že se zhoršila hospodářská situace testátorova. Tyto redakce představují vskutku také aspoň částečnou redukci jeho prvotních štědrých odkazů, některé byly vůbec pomínuty, jiné zase doplněny.

O životních osudech posledního z našich testátorů, Vernhera, bylo už několikrát psáno.²² Zde je na místě zjistit především, že byl kaplanem na dvoře Přemysla II. i Václava II. a že je doložen i v notářských službách královny Kunhuty. Už r. 1273 držel bohatou jihomoravskou faru v Rouchovanech s právem vykonávat v rozsáhlé míře soudní jurisdikci v poddané vsi Přešovicích.²³ Tuto faru podřel i po té, kdy nabyl kanonikátů jak v Olomouci tak i v Praze, kde měl také funkci scholastika. Poslední léta jeho života zřejmě náležela Olomouci, kde dal — výslovně ještě za dobrého zdraví — také napsat svůj testament. Datum Vernherovy smrti lze takřka přesně určit. V listinách je naposled ještě doložen 3. srpna 1305, jeho nástupce v úřadě pražského scholastika se poprvé uvádí 26. července 1307 a k 23. září je zápis o jeho úmrtí v olomouckém nekrologiu.²⁴ Zemřel tedy snad už roku 1305, psíše však až v roce 1306.

Věnujme nyní pozornost otázce dochování našich testamentů. Zcela prostá je situace u všech čtyř testamentů pražských, kde kromě originálů výše už zaregistrovaných není dochování jiných. V Olomouci kromě základních vyhotovení výše rovněž už zaregistrovaných jsou v originále dochovány ještě také E 1, F 1 a F 2. V témž olomouckém kopiáři, v němž se dochovalo v opise F, najdou se pak s jistou pravidelností — a to v celých skupinách — opsány naše, ba i ještě mladší (z pokročilejšího stol. 14.) testamenty olomouckých hodnostářů.²⁵ Poněkud zvláštní je situace u testamentu Vernherova. Dochoval se také ve formě vidimusu v notářském instrumentu veřejného notáře Dětricha, syna Konráda z Brna, sepsaném na žádost olomouckého vikáře Jana z Dolan pod datem 9. května 1328 (D 1). Originál tohoto vidimusu je v kapitulním archivu olomouckém a zatím ušel pozornosti badatelů. Srovnáním textů D a D 1 se ukáže mezi nimi dosti podstatných odchylek. Některé z nich se dají vysvětlit nepozorností písaře D 1, respektive zase naopak tak, že některé chyby znění D mlčky opravil. Až potud není zajisté přímo narušeno ve vidimusech běžné (a také tu uvedené) notářovo prohlášení, že z předlohy opisoval doslova.²⁶ Co však říci, zjistíme-li, srovnávajíce D 1 s D, že několik větších i menších odkazů je tu zřejmě prostě přidáno, několik naopak zase vynecháno, ba že jsou odchylky i v těchto dvou jistě podstatných věcech: a) Podle D může olomoucký dům Vernherův vyplatit za určitou sumu, složenou ve prospěch olomouckého kostela, kdokoli s výjimkou příbuzného Vernherova, olomouckého a pražského kanovníka Jindřicha, podle D 1 se právě tomuto Jindřichovi týž dům výslovně dává, ovšem s podmínkou,

že složí příslušnou sumu ve prospěch kostela. b) V D jsou stanoveni dva vykonavatelé testamentu, pražský probošt Oldřich a mistr Jan z Ostrova, v D 1 je určen vykonavatel jediný, olomoucký arcijáhen Ranožir. Zatím pak co v D je mistr Oldřich ustanoven dědicem zlatého koflíku z pozůstalosti Vernherovy, má podle D 1 dědit týž koflík nyní Ranožir.

Některé okolnosti umožňují pochopit aspoň něco z těchto změn z hlediska věcného. Pražský probošt Oldřich zemřel určitě ještě během roku 1305, neboť už 5. ledna 1306 se připomíná jeho nástupce v hodnosti proboštské.²⁷ Mistr Jan z Ostrova — podle jména dobře známý ze svého působení v kanceláři Václava II. — stal se během roku 1306 biskupem brixenským, žil pak sice ještě řadu let, s Čechami však už byly jeho styky zřejmě zcela zprětrhány.²⁸ Zemřel-li Vernher až roku 1306, stala se takto potřeba postarat se o nového vykonavatele testamentu vlastně nezbytnou. Naproti tomu přímo podezřelou mohla by být změna sub a). Musíme si totiž uvědomit (co je ostatně dávno známo), že Jindřich, o kterého tu jde, je mocný dvořan Jindřich, řečený Šturmův, notář i „ministr financí“ Václava II., který dosáhl později četných hodností, konkrétně pak v kostele olomouckém hodností oficiála biskupské kurie a generálního vikáře.²⁹ Cokoli z výše uvedených změn je ovšem nevysvětlitelné z hlediska formálně diplomatického, leč že bychom prostě měli za to, že D 1 je padělkem. Bude tedy naším úkolem pokusit se dále o řešení celého případu. Zde budiž — pokud jde o dochování D + D 1 — ještě dodáno, že ve výše několikrát uvedeném kopiáři olomouckém je opsán text D 1, nikoli tedy text D.³⁰

Dále nás musí zajímat paleografická stránka našich listin. U čtyř kusů pražských je zase situace celkem prostá. Ani v A ani v B se paleograficky zachytit nelze, C se hlásí některými grafickými znaky do prostředí vyšehradského, G napsal zřejmě písař, patřící ke kanceláři pražského biskupa. Touž písařskou ruku zachytíme totiž v odpustkové listině biskupa Jana IV. z Dražic z 13. června 1310 pro johanity.³¹

Grafické zkoumání olomouckých listin přineslo výsledky složitější a pozoruhodnější: Písař E náleží zřetelně do grafického prostředí olomouckého kostela z přelomu stol. 13. a 14. Užívá totiž všech prvků vyumělkovaného písma, jež dokumentuje vliv italských grafických vzorů v Olomouci a v okruhu tamního kostela se objevuje poprvé v listině biskupa Dětricha pro olomouckou kapli sv. Jana z 14. února 1286.³² Zda E psal týž písař jako listinu Dětrichovu, či jen písař s ním blízkce příbuzný, nemůžeme tu řešit.³³ Důležitější je, že do téhož grafického společenství se hlásí také ještě E 1, jehož písař je s písařem listiny Dětrichovy totožný takřka určitě.³⁴ Do těchto grafických souvislostí i některých dalších bychom asi lépe viděli, kdyby se nám byl zachoval originál F, a to proto, že jméno jeho písaře se tu přímo uvádí. Jde o jakéhosi Ottu, který zřejmě patřil k olomoucké katedrální škole.³⁵ Jisté je, že ani F 1 nezapře svůj grafický vznik v okruhu olomouckého kostela. Naproti tomu F 2 do tohoto okruhu graficky nenáleží, umožňuje však překontrolovat naše paleografické dedukce, protože se i tu říká, kdo je psal; dotýčný písař totiž k olomouckému kostelu nenáleží.³⁶ Nejvíce nás ovšem bude paleograficky zajímat testament Vernherův. Exemplář D

je psán zřejmě dvojí rukou. Vlastní text testamentu napsal písař (P 1), graficky zase patřící k nám již známému olomouckému grafickému okruhu. Konfirmační formulí biskupovu připsal jeho hlavní kancelářský písař (P 2).³⁷ Při pozornější prohlídce originálu zjistíme dále toto: a) Rukou P 1 je pod textem konfirmační formule napsáno „Item Bauaro III marcas grossorum“; tím je fixován drobný odkaz, který v textu testamentu není, zřejmě však k němu má náležet, neříká se však, na které místo. b) Na několika místech, konkrétně jen tam, kde se text D liší od textu D 1 (a to ještě ne všude), jsou mezirádkové poznámky, respektive značky, jimiž se — jak se zdá — na příslušné změny přímo upozorňuje. Nejnápadněji se tato domněnka potvrzuje nejdelší a také nejdůležitější ze zmíněných poznámek. Právě nad slovy, jimiž je v D pražský probošt Oldřich ustanovován vykonavatelem testamentu, je připsáno „Ranosyrum, archidiaconum Olomucensem“. Přípisky by bylo zajisté zásadně možno vykládat také tak, že pozdější čtenář D si prostě do textu poznamenával, co shledal kolací textů D 1 a D. Písař přípisků však pozdějším čtenářem není. Je rozhodně písařem současným, myslím dokonce, že totožným s písařem P 1.³⁸ Pak je však třeba uvážit, není-li možno přípisky v D považovat za náznaky oprav, které pak písař exempláře D 1 při své práci respektoval. Kdo byl však tento písař? Jeho jméno zajisté už známe, víme-li, že jde o notářský instrument Dětricha, syna někdy Konráda z Brna. Notářské instrumenty přece (pokud v nich něco jiného není výslovně uvedeno) jsou vždy psány rukou příslušného notáře. Dodejme však, že touž rukou — tedy Dětrichovou — je psáno ještě několik dalších notářských instrumentů na jeho jméno v Olomouci vydaných, zejména pak také podstatná část slavného pergamenového rukopisu tak zvané Manské knihy, chované v archivu kroměřížském. O totožnosti ruky se lze z připojených ukázek písma jasně přesvědčit.³⁹ To má nemalý význam. Především se totiž vítaným způsobem odhaluje anonymita hlavního písaře jednoho z našich nejcennějších středověkých rukopisů diplomatické povahy, dále se dovídáme jméno nejstaršího olomouckého biskupského archiváře, k jehož úkolům náleželo psát kopíř a opatřit listiny poprvé také archivními indorsáty.⁴⁰ Do třetice získáváme po mém soudu rozhodující prostředek k řešení výše formulovaného „případu“ listiny D 1. Rozhodně by bylo nyní už přece zcela protismyslné považovat je za falzum. Kdyby totiž povahu falza mělo (v daném případě by zajisté šlo o falzum kancelářské), naprosto bychom nedovedli vysvětlit, proč falzátor byl tak neopatrný, že exemplář D po napsání D 1 prostě nezničil, ač přece k tomu musil mít příležitost, maje jako biskupův archivář k materiálu neomezený přístup.

Nasnadě jsou tyto další úvahy. Rozdíl mezi D a D 1 je možno zásadně v olomouckých testamentech považovat za věc spíše běžnou než výjimečnou. Některé ze změn se podařilo vysvětlit, kdybychom viděli do souvislosti hlouběji, vysvětlily by se asi všechny, konkrétně i změna sub a). Je pravděpodobné, že mezi D a D 1 nestály jen letmé poznámky, které jsme zjistili pod textem a mezi řádky D. Změny, které Vernher provedl v intervalu mezi datem D a datem své smrti ve svých pořizích, mohly mít také formu jednoduchých a jednotlivých záznamů, mohly mít dokonce

také jen ústní formu. S přihlédnutím k D a ke všem těmto pramenům provedl pak notář Dětrich r. 1328 svou redakci testamentu Vernherova. Proč právě r. 1328 k napsání této redakce došlo a jak na ní byl interesován Jan z Dolan, nelze zjistit.⁴¹ Neoddisputujeme také fakt, že veřejný notář v daném případě, vytvářeje novou redakci právního pořízení, dal jí vnějškově formu vidimusu. To však znamená pro diplomatika důležité a nové (zatím v Olomouci ověřené) poučení: nepředpokládat automaticky, že znění notářského vidimusu by se vždy musilo doslova shodovat s příslušnou předlohou.

Co nás tu dále musí zajímat, je stylistická stránka našich testamentů. Celkem sotva lze říci, že by se v nich projevovala širěji určitá formulářová jednotu. Jsou tu — tak jak v listinách duchovních feudálů často bývá — běžně užívány obraty, patřící k výrazové zásobě listin vzniklých na právu kanonickém. S výjimkou C jsou pak všechny kusy stylisovány v „ego“ formě. Budiž dodáno, že tato výjimka, stylizovaná v „nos“ formě, se dá bezpečně stylisticky přiřadit do okruhu svého vydavatele, tedy do prostředí vyšehradského. Z jednoty obsahové v našich listinách vyplývá několik styčných bodů dalších. Tak úvodní nezbytné prohlášení o duševním zdraví testátorově je tu vyjadřováno obratem „sanus mente (presens mente), bone rationis (compos)“. Prohlášení testamentu se uvádí celkem pravidelně dispozičním obratem „condidi (feci) testamentum“, dispoziční obrat pro ustanovení vykonavatelů testamentu zní zpravidla „constituo (dispono) executores“. To vše jsou obraty v testamentech obecně užívané. Zvláště zajímavé je sledovat tu arengy. Všechny tři olomoucké vyjadřují nejen známou myšlenku, že každý ví, že umře, nikdo však neví, kdy umře, nýbrž vykazují i nápadné souvislosti ve vyjádření této myšlenky, takže tu lze mluvit přímo o jisté předloze formulářové povahy.⁴² Z testamentů pražských prvý (A) nemá arengu vůbec, v dalších lze pak postihnout jistou myšlenkovou i výrazovou gradaci. Bartoloměj (C) povšechně zjišťuje, kterak je užitečné sepsat testament. U Jana (B) je vyjádřena vůle nezemřít „intestatus“, což jistě může být chápáno jako narážka na výše už uvedenou církevní zásadu, či spíše hrozbu. Arengou Vojslavovou (G) je dosaženo myšlenkové i slovné gradace největší. Je to vůbec nejsložitější arenga, s jakou se v našem materiálu z celého dlouhého období do r. 1310 — pokud vím — setkáme. Interpretací bylo by jistě možno postihnout myšlenkový její sled. Podstatně by však zanikal jinak zajímavý fakt, že se tu význačně projevují humanistické vlivy. Uzavřela by se tím také cesta jiným aby se pokusili zjistit, nedá-li se najít předloha této arengy.⁴³ Proto vše považuji za vhodné reprodukovat ji v plném znění: Cui nasci contingit, mori restat; tributarii enim mortis sumus et quidquid est, quod ex adventicio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria et spatiosorum (*sic.*) turba cliencium referta vestibula ceteraque ex incerta et mobili sorte pendencia, alieni commodatique apparatus sunt. Nichil nobis horum dono datur, conlaticiiis et ad dominos redituris instrumentis nupciarum thalami adornantur. Alia ex hiis primo die, alia secundo referentur; pauca ad finem perseverabunt. Itaque non est, quod nos suspiciamus tamquam inter nostra positi mutuo ista

accipimus; ususfructus noster est, cuius tempus Ille, arbiter muneris sui, temperat. Nos oportet in promptum habere, que in certum diem data sunt, et reddere appellatos. Pessimi debitoris est convitium facere creditori.

Pokud jde o svědky a pečetitele, je v našich testamentech tato situace. Celkem ve třech (C, D, G) nejsou svědci uvedeni vůbec. Přitom C pečeti jeho vydavatel (vyšehradský děkan) sám, D a G členové kostela testátorova, respektive (D) patrně i testátor (Vernher) sám, ač jeho pečť ohlášena není.⁴⁴ V A, B, E, F svědkové jsou, jejich počet ani výběr se však neřídí žádnými pravidly, testátor sám zřejmě pečetil jen ještě v A. Znamená to, že víc jak polovina našich testátorů patrně vlastnímu pečetidlem nedisponovala. Podstatné je pak zejména to, že jen v olomouckém kostele — a to ve dvou ze třech dochovaných případů (D, E) — funguje jako pečetitel testamentu sám biskup.

Ad vocem vykonavatelů testamentu stačí tu doplnit to, co výše bylo již k věci porůznu pověděno, ještě dvojím zjištěním: a) Jedině v testamentu Vojslavově (G) není na ustanovení vykonavatelů pamatováno. To lze sotva vysvětlit jinak, než takto: testátor počítal s tím, že po léta sám ještě bude své věci spravovat, že vykonavatele testamentu stanoví ještě zvláštní listinou, podobnou snad naší listině C. b) Počet ustanovených vykonavatelů kolísá od jednoho do tří, takřka vesměs jsou touto funkcí pověřováni jen duchovní, výjimka se najde jen v testamentu Těchoncově.⁴⁵

Pokusme se nyní — tentokrát s využitím všech údajů v testamentech samých obsažených — účelně prohloubit to, co bylo výše už pověděno o našich testátorech. Cílem bude tyto testátory poněkud blíže zasadit do rámce života, který je obklopoval, abychom si tak připravili řešení otázky závěrečné, jaký totiž byl účel našich testamentů, komu a v jakém smyslu sloužily jako nástroj společenského styku. Toto zasazení bude musit být ovšem do značné míry jen rámcové povahy. Náš materiál je zajisté příliš úzký, než aby bylo možno odvážit se generalizací. Třeba konečně pamatovat i na to, že náš pojem „generálního“ testamentu jistě není roven pozůstalostním inventářům, tak jak je také u nás známe z doby pozdější. Testament Bartolomějův, který „inventář“ neobsahuje, je tu zajisté přímým dokladem.⁴⁶ Na druhé straně arena testamentu Vojslavova je sama o sobě výmluvná.

Předem — a také s určitostí — je možno počítat zásadně s relativně značnou zámožností všech sedmi našich testátorů.⁴⁷ Rozhodně také není náhodou, když všech šest případů, které zůstanou po nezbytném odečtení testamentu Bartolomějova, ukáže, že základem, na němž zřejmě zámožnost těchto testátorů spočívala, bylo držení venkovské hospodářské půdy. O Vernherovi bez nadsázky platí, že vystupuje jako velká pozemková vrchnost, aspoň obdobný charakter mělo však i pět zbývajících testátorů. Jen málokdy byl jejich pozemkový fundus omezen jen na jedno místo. Budiž dodáno také hned, že ve výčtu pozemkového majetku a patřícího k němu inventáře živého i mrtvého je v testamentech zřejmě rozlišována trojí vrstva: to, co náleželo k dědičnému majetku testátorovu, co měl od svého kostela ve formě prebendy svěřeno a oč svěřenou prebendu vlastním hospodařením (ač

přímým či nájemným) rozmnožil. Toto rozlišení bylo zajisté důležité z hlediska dispozičního práva testátorova.

V podstatě doplňující povahy bylo u našich testátorů držení nemovitostí ve městě, totiž obytného domu, s nímž se setkáme ve všech testamentech s výjimkou Vojslavova. Zvláště důležité pak je, že ze značné části jde o domy zřejmě reprezentativní povahy, jež si testátoři sami postavili. Aspoň polovina jich disponovala také nemalými finančními prostředky na hotovosti, jen jediný (Šalamoun) vykázal v hotovosti dluh, měl však k dispozici protihodnotu. Všechny testátory si musíme představit obklopené početnou čeledí, jejíž jména se uvádějí ovšem jen potud, pokud se na ně pamatuje odkazy. Ti, kdož měli hodnost kanovníckou, měli své vikáře, po boku patrně všech stáli kaplani. V nejednom případě žili v domech našich testátorů ovšem ještě další lidé, bohužel nemáme vždy možnost blíže se poučit o tom, za jakých podmínek.⁴⁸

Obraz zámožnosti našich testátorů doplňuje výčet domácího inventáře, především šatstva, kožešin, ložního prádla, náradí a cenného stříbrného, výjimečně (u Vernhera) i zlatého, nádobí.⁴⁹ S tímto bohatstvím dosti nápadně kontrastuje, že jen ve třech z našich testamentů se výslovně odkazují také knihy. Na svých šesti rukopisech si zřejmě nejvíce zakládal Jan. Disponuje s nimi hned na počátku svého testamentu a výslovně zdůrazňuje, že si je pořídil na vlastní náklad. S jedinou — ovšem zajímavou výjimkou⁵⁰ — šlo tu vesměs o knihy bohoslužebné. Rukopisy odkazují výslovně ještě také Vernher a Vojslav. Rozhodně bychom však chybili, kdybychom měli za to, že u zbývajících našich testátorů nebyly vůbec žádné rukopisy, na druhé straně nelze tu asi počítat s celými, byť i jen malými knihovnami, podobnými té, jakou měl Jan.

Takřka ve všech testamentech jsou četné doklady rodinných styků testátorů. Tyto styky přecházejí neznatelně do sféry společenské, takže nás tu rovněž živě zajímají. Tak například o Těchoncovi se dovíme, že mu stál zřejmě nejbliže biskupův komorník Václav z Drysic. Jeho nezletilého syna Radslava chtěl Těchonec dokonce mít svým nástupcem v kanovnícké prebendě. Že olomoucký biskupský dvůr byl Těchoncovým hlavním světem, naznačuje i to, že zřídil aniversarium za někdejšího olomouckého biskupa Dětřicha. Šalamounovým kmotrem byl — jak se v testamentu praví — „notarius domini Andree“; míněn je snad mocný králův nejvyšší komorník Ondřej z Všechrom. Velmi pravděpodobně byl z testátorů aspoň Šalamoun šlechtického původu, jak naznačuje to, že v jeho majetku byly také dva meče. Vernher se představuje ve svém testamentu jako dvořan, pohybující se v nejvyšších kruzích, jak naznačuje zejména fakt, že zřizuje aniversaria za samého krále Přemysla Otokara a za královnu Kunhutu.

Základním postřehem, z něhož musíme vyjít při řešení poslední výše avizované naší otázky, je to, že všech sedm našich testamentů se chovalo — a z největší části dosud chová — v originále v archivech oněch duchovních ústavů, k nimž naši testátoři „kmenově“ náleželi. Nebylo by správné chápat to tak, že příslušné ústavy

fungovaly snad prostě jako „důvěryhodná místa“ pro pozůstalostní věci svých členů. Mnohem spíš to upozorňuje na skutečnost, že dotyčné kostely byly na těchto testamentech interesovány, že testamenty byly vykonány především v jejich prospěch. Vskutku také konkrétní dispozice všech našich testamentů tomu plně odpovídají, zejména když si uvědomíme, že i v případech doživotních odkazů nemovitostí určitým osobám je konečným dědicem přece zase příslušný kostel. Nejde totiž o nic jiného než o uplatnění onoho práva, jež je v testamentu Vojslavově případně označeno jako právo „prvého udělení dědictví“. ⁵¹

Na druhé straně by nebylo správné vidět v našich testamentech jen záležitost příslušných kostelů. Spoluinteresování na nich byli zajisté všichni v nich vůbec ustanovení dědici, jednotlivci, instituce, laici i duchovní. Rozumí se dále, že na testamentech byli interesováni i sami testátoři. Testamenty byly legálním prostředkem k projevení jejich vůle, k uplatnění jejich dispozičního práva. Byly také příležitostí k zcela konkrétnímu a praktickému uplatnění teorie, za kterou soudobá církev alespoň v zásadě plně stála, totiž teorie ochrany chudých. Snaha o její uplatnění vystupuje tu či onde v našich testamentech přímo nápadně do popředí. Jí dává výraz ve svém testamentu například Vernher, když odkazuje chudým ve špitále. ležícím zřejmě jen velmi nuzně, totiž „in grabatis“ nejen almužnu, nýbrž o něco dále i celé vybavení svého honosného lože. nebo když se v závěru svého testamentu stará o to, aby poddaní v jedné z jeho vsí byli zachováni při platech, právech, atd., k jejichž šetření se při koupi vsi zavázal. V listinném materiálu se najde jen zřídkakdy obdobný doklad péče o poddané. Protože pak testátoři drželi z části také majetek jim svěřený ve formě kostelních prebend, plnily pro ně testamenty viditelně (zejména pokud vznikly ještě za jejich dobrého zdraví) jakési vyúčtování toho, jak na svěřeném majetku hospodařili a oč jej dokázali rozmnožit.

Konec konců zájem kostelů, k nimž testátoři patřili, byl přece jen v popředí při vzniku všech našich testamentů. Je pochopitelné, že teprve v době, kdy organizace správních záležitostí kostelních se dostala na určitý stupeň, byla užitečnost „generálních“ testamentů jejich členů pochopena. Teprve od té doby se takové testamenty spisují a nelze rozumně předpokládat, že by se obdobné starší byly snad vesměs ztratily.

Je pochopitelné dále, že užitečnost takových testamentů byla nejdříve a nejplněji pochopena tam, kde organizace církevního majetku byla nejsložitější, kde se v rukou kostela a jeho členů nahromadila bohatství největší. Protože pak k tomu ze všech našich středověkých kostelů nejurčitěji došlo právě v prostředí kostela olomouckého, nebylo by správné považovat jen za náhodu, že z okruhu tohoto kostela jsme měli početně nejvíce testamentů k dispozici. Viděli jsme ostatně během našeho výkladu opětovně, že v témž kostele se nejurčitěji už také vyvinula určitá tradice testamentů. Nikde jinde jsme přece neslyšeli o duplicitě či triplicitě testamentů, o tom, že by biskup sám testamenty pečetil, že by už tehdy došlo — a dokonce za velmi komplikovaných podmínek — k notářskému vidimování testamentu, že by se vytvářely

aspoň prvky určitého testamentárního formuláře, že by se testamenty zapisovaly pravidelně do kopiářů i do nekrologia, atd.

Jen výhledově mohu uzavřít své úvahy konečně zjištěním, že zájem o testamenty zůstal v prostředí olomouckého kostela typicky živý ještě po celé století 14., ba i ještě na počátku století 15. O tom se lze přesvědčit probereme-li příslušný materiál listinný, obsažený celistvě v Regestech a Moravském kodexu, pro okruh pražského kostela pak také v tiskem již vydaném katalogu listin tohoto archívu.

POZNÁMKY

¹ Listina nižších feudálů duchovních (Sborník archivních prací VI. 1.) str. 139—166.

² Blíže hodlám tuto myšlenku rozvést v referátě, který chystám pro příští mezinárodní historický kongres ve Vídni r. 1965. Zatím srv. k tomu referát o přednášce, který jsem spolu s S. Duškovou měl v pražské medievalistické skupině v květnu 1963; otištěn byl v Archivním časopise 1963, str. 181—182.

³ K věci stačí povšechně říci, že povahu odkazů má nejméně část darování¹ ve prospěch církve, zejména pokud vstupuje v platnost až po smrti dárcově a v souvislosti s darováním se zřizuje aniversarium (viz např. Reg II, str. 600 č. 1396, str. 773 č. 1800, str. 1187 č. 2716). Za typickou dědickou smlouvou (nikoli za testament) je považovat na příklad známou listinu Oldřicha z Hradce z r. 1294 (Reg II, str. 710 č. 1656, jejíž originál se kdysi choval v českém korunním archívu, stejně jako listinu Oldřicha Korutanského z r. 1268 (Reg II, str. 246 č. 630). Mnohoznačnost významu pojmu testament je dána už tím, že — jak známo — termín „testamentum“ má význam velmi široký a znamená (jak se lze přesvědčit v kterékoli příručce diplomatické) prostě listinu vůbec. Budiž dodáno, že o vývoji testamentů na české půdě jsou zatím jen zmínky ve starší právně historické literatuře, tak v studii R. Rauschra, Dědické právo podle českého práva zemského (Bratislava 1922) nebo u J. Kalouska, O staročeském právu dědickém (Praha 1894). Ze speciální literatury, týkající se testačního práva duchovních osob, uvádím práci J. Kapše z r. 1958, o níž je referát v ZSSRG (KA) 1961, str. 324 ss.

⁴ Viz k této otázce zejména v mé stati nadepsané, „Das Verhältniss zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit“, otištěné SPFFBU z r. 1959, čís. C 6, str. 1 ss.

⁵ O důsledcích této dvojí závislosti viz v mé práci, cit. v pozn. 1. O tom, jak světlší feudálové zasahovali do majetku, pozůstalého u feudálů církevních, je v pramenech z celého středověku množství dokladů i po té, kdy právo tak zv. spolia formálně nebylo platné. Zde stojí za to citovat odstavec listiny Přemyslovy pro Pasov, dochované v opise XIII. století Kodexu pasovského, který ilustruje i naše domácí současné poměry: Sicut dolentes didicimus, rectoribus ecclesiarum decedentibus et adhuc in agone mortis existentibus bona ipsorum, ymmo pocius ecclesiarum, rapiuntur impudenter. (Reg II, 151 č. 390).

⁶ Viz H. Mitteis, Deutsches Privatrecht II. Aufl. (1953), str. 147.

⁷ V právníkém zjednodušení (totiž jen s ohledem na právo dědické) formuloval věc na příklad K. Lamprecht, Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter (1886), str. 639.

⁸ Za nesporný celistvý testament lze považovat testament biskupa Bruna z r. 1267 (Reg II, str. 219, č. 571), mám za to, že i známou listinu biskupa Roberta, otištěnou v CDB III, str. 159 č. 128.

⁹ Jsou to 1) testament Nemojův (CDB I, str. 105 č. 100) ve formě aktu, nedatovaný a kladený mezi léta 1100—1107, 2) testament Kojatův (CDB II, str. 301 č. 303) z r. 1227, 3) testament číšníka Zbraslava (CDB III, str. 225 č. 181) z r. 1238, 4) Testament Voka z Rožmberka (Reg II,

str. 143 č. 371) z r. 1262 a 5) testament Hartleba z Myslibořic (Reg II, str. 289 č. 744) z r. 1271.

¹⁰ Na našem diplomatářovém pracovišti byl označen siglou V 5, až do kanceláře Janovy se nám jej podařilo sledovat jak graficky tak i stylisticky.

¹¹ Viz o něm *Podlaha*, Series praepositorum... metr. eccl. Pragensis (1912), str. 21.

¹² CDB IV, str. 437 č. 256.

¹³ Viz příslušné odkazy v rejstříku k Reg II.

¹⁴ Reg II, str. 825 č. 1922. Jmenoval se Jindřich.

¹⁵ Reg II, str. 589 č. 1367. Není bez zajímavosti, že tu vystupuje jako svědek listiny, kterou dosvědčil biskup ve prospěch kostela olomouckého provedení dílčího odkazu, provedeného vikářem Mutišem.

¹⁶ CDM VI, str. 95 č. 125.

¹⁷ Viz CDM VI, str. 95 ř. 2 a 1 od dola „primo dominis meis canonicis presentibus, qui tunc divino officio interfuerint, quando *nostrarum* exequiarum memoria agetur“.

¹⁸ Podrobným srovnáním E a E 1 lze se o tom snadno přesvědčit.

¹⁹ Doklad z r. 1276 je nepochybný (Reg II, str. 445 č. 1060). *M. Zemek*, Posloupnost kanovníků metr. kapituly u sv. Václava v Olomouci (Vlast. věstník mor. 4 (1949), str. 180 č. 99) ztotožnil s Těchoncem stejnojmenného plebána u šv. Petra v Olomouci, připomínaného r. 1258, neprávem říká, že je tu jmenován jako olomoucký vikář. Ztotožnění nelze považovat za jisté.

²⁰ CDM VI, str. 41 č. 56, str. 52 č. 73.

²¹ Über Nekrologe der Olmützer Domkirche (*B. Dudík*), AÖG 65 (1884), str. 579.

²² Z novější literatury uvádím *M. Wieden*, Die völkische Zusammensetzung der böhmischen Hofkapelle bis 1306, ZSDG 1940, str. 130 ss., *Zemek*, l. c. str. 179 ss.

²³ CDM IV, str. 102 č. 70. Listina si zaslouží samostatného rozboru.

²⁴ Srv. Reg II, str. 1213 č. 2774, str. 919 č. 2134, *Dudík*, l. c. str. 565.

²⁵ Srv. fol. 27' num. 46, fol. 34—37' num. 59—61, fol. 47—48 num. 69—70, fol. 85—89 num. 136—143, fol. 97' num. 172.

²⁶ Věc je vyjádřena obratem i jinde běžným: „cuius quidem littere tenor per omnia dinoscitur esse talis“.

²⁷ Jde o výše už zmíněného Petra Angeli, který se tehdy po prvé uvádí s titulem probošta v dpm. formulí listiny Václava III. Reg II, str. 892 č. 2068.

²⁸ Srv. k tomu u *J. Šusty*, České dějiny II. 1, str. 512, *C. Eubel*, Hierarchia catholica (1198—1431), ed. altera (1913), str. 148.

²⁹ Srv. jako v předch. poznámce, dále výklad u *Zemka*, l. c. str. 56, který však omylem považuje Jindřicha za finančního důvěrníka krále Jana.

³⁰ Fol. 47 num. 69. Kollací tohoto opisu se lze přesvědčit, že nebylo ani tu opisováno s plnou přesností. Na několika místech by se dokonce mohlo zdát, že text se vrací k vyhotovení D. Všechna ustanovení věcné povahy jsou tu však důsledně jen z D 1.

³¹ Reg II, str. 1215 č. 2779.

³² Reg II, str. 589 č. 1367. Ukázkou ruky jsem reprodukoval v příloze své práce Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého, ČMM 50 (1926), příloha obr. 10. Ruku jsem tehdy sice správně popsal, pracuje s ne dosti širokou srovnávací základnou jsem však nevěděl, že cizí vlivy, které projevuje, v olomouckém prostředí zdomácněly.

³³ V E je podstatně knižnější ráz písma než v listině Dětrichově.

³⁴ Za laskavou pomoc při opatření potřebného srovnávacího materiálu vděčím v Olomouci především kol. J. Bistřickému, v Opavě pak ředitelství archivu.

³⁵ Na posledním místě mezi svědky je uveden „magister Otto scole, qui manu sua hec singula conscripsit“, před ním jsou jmenováni dva olomoučtí kanovníci a jeden vikář.

³⁶ V listině se praví: „Acta sunt hec et scripta per manum fratris Lupoldi, guardiani Olomucensis.“

³⁷ Tuto ruku označujeme značkou J 1, setkáváme se s ní napořád počínajíc 26. zářím 1303 (Reg II, str. 851 č. 1977).

³⁸ Písmo je podstatně zběžnější, základní tahy jsou však tytéž.

³⁹ Srv. v přílohách tab. XXI a XXII.

⁴⁰ O Manské knize psal naposled *M. Flodr*, Skriptorium Olomoucké (1960), str. 187 ss. Písaře, jehož jméno se mi tu podařilo určit, označuje značkou B (str. 188). Zmiňuje se také o nejstarších indorsátech olomouckých listin (str. 185 pozn. 6), ušlo mu však, že mezi nimi a rukou, kterou označuje B, je grafická totožnost.

⁴¹ Testament Jana z Dolan se rovněž zachoval. Je z roku 1336 a byl zachycen v CDM VII, str. 100 č. 147. K řešení naší otázky neposkytuje materiál. Dodát třeba, že na dorsu D 1 je napsán obšírný záznam o sporu, který vedl s poddanými ve vsi Hodiňanech olomoucký vikář Heřman r. 1387. Práv v Hodiňanech se sice také týká testament Vernherův, ke vzniku D1 však ani tento zápis ničím nepřispívá.

⁴² D) „attendens, quod nichil cercius est morte et nichil incercius hora mortis“. E) „Cum nullus sit ambiguus de morte, sed hora mortis, quando aut ubi incubuerit“. F) „Sciens, quod nichil est cercius morte et nichil est incercius hora mortis“.

⁴³ Kniha *H. Fichtenaua*, Die Arenga (Spätantike u. Mittelalter im Spiegel von Urkundenformen) (1957), nedává tu možnost k řešení.

⁴⁴ V listině Vernherově je ohlášena (v konfirmační formuli biskupově) jen pečeť biskupova. Vedle ní visí na listině ještě pečeť kapitulní, na třetím místě zůstaly v plíce stopy po přivěšení ještě další, třetí, pečeti. To sotva mohla být jiná pečeť než Vernhera samého.

⁴⁵ Jedním z vykonavatelů je tu famulus biskupův Václav, o němž viz níže.

⁴⁶ Lze uvést i doklad další. V druhém testamentu Těchoncově je nakonec stanoveno, že přenechává vykonavatelům svého testamentu „ut de ... equis, iumentis, pecoribus, vestibus, lectisterniis, ciffis argenteis, libris et de annonis et omnibus rebus meis mobilibus et immobilibus faciant, ordinent et disponant, prout eis melius videbitur expedire.“ Sotva to může mít charakter běžné „pertinenční“ formule, přitom se na příklad o knihách ani v prvním ani v třetím testamentu Těchoncově výslovně nemluví.

⁴⁷ To platí ovšem o Těchoncovi i po té, kdy si v druhém a třetím testamentu stěžuje na zhoršení své situace. Je příznačné, že už *Dudík* v edici citované v poznámce 21 charakterizoval jej jako boháče.

⁴⁸ Tak například v domě Vernherově patrně žil Jaklín, syn vídeňského měšťana Michala se svým synovcem. Vernher mu dává malého černého koně, mimochodníka, s malým sedlem a 1/2 hřivny na zpáteční cestu do Vídně.

⁴⁹ Nápadné přitom je, že Vernher neodkazuje „ciffum aureum“, nýbrž výslovně „coficum aureum“. Jak mně laskavě sdělil kol. prof. B. Ryba, na základě materiálu slovníku středověké latiny v Čechách, který připravuje, jde tu o prvý doklad tohoto zřejmého bohemismu u nás v latinském textu (další jsou až z 15. stol.). V práci cit. v pozn. 22 usoudila *M. Wieden*, že Wernhera je třeba považovat za Němce jak na základě jeho jména tak i proto, že měl s Němci společenské styky (za Němce je třeba považovat např. Jindřicha Štrumova i mistra Jana z Ostrova). Doklad z testamentu Vernherova právě uvedený však dává podnět k tomu, aby otázka národnostní příslušnosti Vernherovy byla znovu přezkoumána.

⁵⁰ Jan odkazuje také „librum cum quibusdam specialibus historiis“.

⁵¹ „Ut sit predictae hereditatis, sive beneficoi collatio prima mea“.

DIE TESTAMENTE DER NIEDEREN GEISTLICHEN FEUDALEN IN BÖHMEN BIS ZUM JAHRE 1310

In methodischer Hinsicht stellt der Aufsatz einen Versuch dar, den unentbehrlichen (obwohl bekannten, dennoch höchst gefährlichen) Unterschied zwischen Inhalt und Form des urkundlichen Materials folgerichtig zu überwinden, der auf Grund der diplomatischen Behandlung einer Urkundengruppe in sachlichem Sinne aufgebaut ist. Aus der Masse des testamentarischen Urkundenstoffes wurden nur jene Urkunden herausgegriffen, die auf den Namen der betreffenden Testatoren selbst ausgestellt sind und ausserdem auch in generellem Sinne über ihr Eigentum verfügen. Insgesamt handelt es sich um 7 Urkunden aus dem Zeitraume 1275—1309, wobei drei von den Testatoren der Olmützer Kapitelkirche, zwei der Prager Kapitelkirche und die restlichen zwei anderen grossen Prager Kirchen angehören. Die Hauptergebnisse der Untersuchungen, namentlich in Bezug auf die gesellschaftliche Funktion der behandelten Urkunden, seien auf folgende Weise zusammengefasst. An den Testamenten waren interessiert: 1) Ihre Aussteller, denen die Testamente als ein Werkzeug zur Geltendmachung ihrer Dispositionsrechte sowie als eine Abrechnung über das ihnen anvertraute Kirchenvermögen dienten. 2) Alle durch die Testamente errichteten Erben. 3) Namentlich, und als Hauptinteressenten, dann jene Kirchen, denen die Testatoren vorzugsweise angehörten und die ganz regelmässig ihrerseits auch zu Haupterben bestellt wurden. In die Archive der betreffenden Kirchen sind dementsprechend auch alle unsere Testamente eingegangen.

Das Interesse an unseren Testamenten konnte sinngemäss erst dann entstehen, als der Reichtum der geistlichen Würdenträger sowie ihrer Kirchen sich rechtlich stabilisiert und einen grossen Umfang angenommen hatte. Da diese Bedingungen nicht früher in Böhmen als während der letzten Dezennien des 13. Jhdts erfüllt zu sein erscheinen, kann kaum mit einem Verlust von älteren derartigen Testamenten gerechnet werden. Es dürfte auch kein Zufall sein, dass die Olmützer Kapitelkirche unter unseren Testatoren zahlmässig den ersten Platz einnimmt. Vielmehr ist es dadurch zu erklären, dass während der behandelten Zeitperiode diese Kirche ihrem Reichtum nach in Böhmen die erste Stelle einnahm.

Dieses Resultat gelang es durch diplomatische Teiluntersuchungen des Inhaltes sowie der Form der Testamente zu bekräftigen. Der seltsame in dem Aufsatz beleuchtete Fall eines Olmützer öffentlichen Notars, der in Form eines Vidimus von einem Testament (längst nach dem Tode des betreffenden Testators) in Wirklichkeit eine Neufassung desselben vorgenommen hatte, vermag diese Tatsache am besten zu veranschaulichen. Die Untersuchung dieses Falles erbrachte auch noch ein weiteres Resultat, indem der Name des Hauptschreibers des berühmten ältesten Kremserer Kopialbuches sowie des ersten Archivars des Olmützer Bischofs ermittelt werden konnte. Es war dies der oberwähnte öffentliche Notar; er hiess Theodoricus quondam Conradi de Brunnā.

